

*Mogę przekształcić krajobraz,
zawrócić rzekę do źródła,
planować wiatry i burze,
mogę wyjechać na Księżyc,
dokonać syntezy białka,
wysadzić z orbity Ziemię!*

Tylko nie mogę przywrócić życia zdeptanej biedronce

/Marian Piechal, lata trzydzieste XX wieku/

Co najbardziej zagraża przyrodzie

Cień nad gajem

Przed wiekami niemal całe ziemie Polski pokrywały puszcze. W pierwotnym krajobrazie dominowały lasy liściaste: w dolinach rzek łągi złożone z wierzb i topól, na bagnach olsy, na największym obszarze, porastające najżyźniejsze gleby, najbogatsze i najbardziej urozmaicone grądy złożone z dębów, grabów, lip, świerków. Nieliczni ludzie żyli z myślistwa, rybołówstwa i zbieractwa. Po paru tysiącleciach, gdy przybyły plemiona znające uprawę zbóż, rozpoczęto karczowanie i wypalanie lasów, zdobywając coraz większe tereny pod uprawy. Do końca średniowiecza wytrzebiono większość lasów liściastych. W XVI wieku grunty orne stanowiły połowę powierzchni kraju. Zadomowiły się na nich pochodzące ze stepów sarny, zające, kuropatwy. Coraz liczniejsze stawały się zwierzęta żyjące u boku człowieka, jak myszy, wróble, kuny

domowe. W XIX wieku, stuleciu rewolucji przemysłowej, wzrost zapotrzebowania na drewno spowodował wycięcie niemal wszystkich naturalnych lasów, które zastąpiono iglastymi monokulturami. W ciągu ostatnich dwóch wieków zniszczono także naturalne środowiska wodno-błotne, poprzez osuszenie terenów podmokłych i regulacje rzek. W latach powojennych stosowane nawozy sztuczne i środki zwalczające szkodniki zatruły środowiska, zdiebiły wiele gatunków zwierząt i roślin. Obecnie pod względem stanu zdrowotnego lasów Polska zajmuje ostatnie miejsce w Europie. Zanieczyszczenia spowodowane tlenkami azotu i siarki dotknęły około 60% drzew w Polsce, kwaśne deszcze i błędy gospodarcze spowodowały usychanie lasów Karkonoszy i Gór Izerskich. Spaliny samochodowe zatruwają wszystkie większe

miasta. Pomimo zwiększającej się liczby oczyszczalni, wody prawie wszystkich polskich rzek nie mieszczą się w obowiązujących klasach czystości. Silnie zanieczyszczona jest blisko 1/3 jezior.

Uprzemysłowienie i urbanizacja powoduje wzrastającą presję na środowisko przyrodnicze, wywołuje coraz głębszą jego destrukcję, wymieranie kolejnych gatunków roślin i zwierząt, degradację gleby, powstawanie nieużytków, zmiany krajobrazu, wyczerpywanie się zasobów nieodnawialnych, zanieczyszczenie wód, powietrza. Bez opamiętania, dla egoistycznego zysku i z bezmyślności, człowiek niszczy, zatruwa, zabija i pozostawia tony śmieci. W miarę wzrostu populacji ludzkiej wzrasta problem racjonalnego gospodarowania malejącymi zasobami przyrody. Nasilona od XIX wieku penetracja człowieka w głąb przyrody, masowa turystyka, letniskowa zabudowa brzegów jezior, dolin rzecznych,

lasów, rozbudowa infrastruktury i tworzenie “wesołych miasteczek” na terenach chronionych doprowadza do nieodwracalnej dewastacji. Rabunkowa gospodarka ostatnich wieków i zanieczyszczenie środowiska dokonały dzieła zniszczenia. Obecnie, średnio co pięć godzin, gdzieś na świecie ginie jeden gatunek fauny. Powiększa się dziura ozonowa, padają kwaśne deszcze. Przez nadmierne wycinanie lasów zachwiana została naturalna równowaga ekologiczna. Homo sapiens zatracił się w dziele egoistycznego pozyskiwania dóbr i niekontrolowanego niszczenia. Nie zrozumie, że ma przed sobą uporządkowaną, harmonijną całość, której praw nie można bezkarnie naruszać, jeżeli nie chce jej sił obrócić przeciw sobie.

Aby wszystkiego nie zniszczyć

Przyczynami najstarszych poczynań człowieka w stosunku do przyrody były: najpierw strach przed

tajemniczymi i niepojętymi siłami natury, następnie przesady i wierzenia religijne (święte drzewa, gaje, uroczyska), a wreszcie zarządzania władców państw, którzy z jednej strony w interesie własnym chronili grubą zwierzynę i lasy a z drugiej strony czynili to w interesie publicznym.

To, że przyroda jest skarbem narodowym wiedzano już od wieków. Pierwsze oznaki ochrony przyrody w Polsce sięgają średniowiecza. Król Bolesław Chrobry wydał przepisy ograniczające łowy i wycinanie lasów. Otoczono ochroną bobry. W XV wieku Władysław Jagiełło wydał zarządzenie ograniczające łowy na tarpany, łosie, tury, żubry i bobry oraz chronił przed wycinaniem stare dęby i cisy. Za czasów Zygmunta Starego poszerzono ochronę bobra i wprowadzono ochronę sokoła i łabędzia. Zygmunt August zakazał polowań na zwierzynę leśną w czasie wychowywania młodych, a Stefan Batory wprowadził okres ochronny dla ryb. Prekursorem wszechstronnej ochrony przyrody w Polsce był filozof, geolog, przyrodnik, humanista i wielki mąż stanu Stanisław Staszic. On też jako pierwszy dostrzegł konieczność ochrony Tatr. Na ziemiach polskich hasła ochrony przyrody były najbardziej związane z przyrodą regionalną, miejscową. Te hasła przemawiały najwymowniej do uczuć ludzi, którzy dobrze znali swoje okolice. Rodziła się potrzeba zbliżenia do swojej Ziemi.

Piękno przyrody i ojczywego krajobrazu było natchnieniem dla malarzy i poetów. W „Panu Tadeuszu” Adama Mickiewicza znajdujemy opisy, które określono jako „ewangelie ochrony przyrody”:

*Pomniki nasze! Ileż co rok was
pożera
Kupiecka lub rządowa moskiew-
ska siekierka!
Nie zostawia przytulku ni leśnym
śpiewakom,
Ni wieszczom, którym cień wasz
tak miły, jak ptakom.
W innym utworze Adam Mickie-
wicz pisał:
Drzewa moje ojczyste! jeśli niebo
zdarzy
Bym wrócił was oglądać przyjacie-
le starzy,
Czyli znajdę was jeszcze, czy do-
tąd żyjecie...*

Mickiewicz pierwszy w polskiej literaturze pisząc o drzewach użył wyrażenia „pomniki”. Dzisiaj zdobyło sobie ono prawo określenia pojedynczych okazów roślin, gładów i innych tworów przyrody objętych ochroną ze względu na szczególne walory naukowe, estetyczne, historyczne.

Przyrodnicy polscy stosunkowo wcześniej zrozumieli potrzebę ochrony przyrody i rozwinęli w tej dziedzinie wszechstronną działalność. Jej efektem był m.in. pierwszy w świecie, nowoczesny akt prawny w zakresie ochrony przyrody – ustawa Sejmu Lwowskiego z 1868 roku chroniąca rzadkie zwierzęta górskie: kozicę i świstaka. W 1886 roku w rejonie Lwowa pod Złoczowem powstał pierwszy na ziemiach polskich rezerwat przyrody, zwany “Pamiętką Pieniacką”, chroniący starodrzew bukowy. W 1888 roku Polskie Towarzystwo Turystyczne i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze postulowało utworzenie Tatrzańskiego Parku Narodowego jednak okupujące Galicję władze austriackie nie wyraziły zgody. Po I wojnie światowej Minister Ksawery Prauss powołał Komisję Ochrony Przyrody, a w 1920 roku Państwową Radę Ochrony Przyrody, na czele której stanął wybitny polski przyrodnik Władysław Szafer.

*Tak długo lice ziemi naszej zachowa
w pełni urok i piękno,
jak długo w chmurach nad tatra-
mi, krążyć będzie orzeł,
nad wodami unosić się będzie sza-
firowy zimorodek,
nad łąką górską motyl apollo,
a w lesie polskim królować
będą żubry, łos i niedźwiedź
/Władysław Szafer/*

Z inicjatywy Władysława Szafera podjęto uchwałę o powołaniu Ligi Ochrony Przyrody która powstała w 1928 r. jako organizacja społeczna. W 1921 roku powstał w Polsce zaczątek pierwszego parku narodowego – Parku Białowieskiego. Pod koniec lat 20. XX wieku rząd polski zapłacił dwóm rodzinom ziemiańskim za tereny Pienin równowartość 169 kilogramów złota. W 1932 roku powołano Pieniński Park Narodowy. Równocześnie po stronie słowackiej granicy utworzono rezerwat.

Był to pierwszy w Europie międzynarodowy obiekt przyrodniczy tej rangi. Po II wojnie światowej utworzono w Polsce 21 parków narodowych: Świętokrzyski/1950/, Tatrzański/1954/, Babiogórski/1954/, Ojcowski/1956/, Wielkopolski/1957/, Kampinoski/1959/, Woliński/1960/, Słowiński/1967/, Bieszczadzki/1973/, Roztoczański/1974/, Gorceński/1981/, Wigierski/1989/, Poleski/1990/, Drawieński/1990/, Biebrzański/1993/, Gór Stołowych/1993/, Magurski/1995/, Bory Tucholskie/1996/, Narwiański/1996/, Ujście Warty/2001/.

Parki Narodowe

Idea tworzenia parków narodowych zrodziła się z fascynacji człowieka pięknem przyrody nietkniętej ludzką

działalnością. Pierwszy na świecie park narodowy powstał w USA na płaskowyżu Yellowstone w 1872 roku. W Europie pierwszym park narodowy – Luneburger Heine – utworzono w Niemczech w 1910 roku, by chronić wrzosowiska w dolinie Łaby. Na całym świecie istnieje już ponad 2300 parków narodowych.

Parki Narodowe chronią i zachowują w nie zmienionym stanie najcenniejsze przyrodniczo obszary kraju, wszystkie żyjące na ich terenie rośliny i zwierzęta, środowiska w którym występują, krajobraz, wartości historyczne i kulturowe. Część ich powierzchni to rezerваты ścisłe pozostające pod całkowitą ochroną. Parki narodowe są najwyższą formą ochronną terenów, które odznaczają się bogactwem świata przyrody oraz niepowtarzalnością jej zjawisk. W parkach nie prowadzi się działalności gospodarczej, albo ogranicza się ją do zabiegów mających na celu zachowanie lub przywrócenie pierwotnych cech przyrodniczych. Parki zabezpieczają zasoby genowe roślin i zwierząt. Parki narodowe spełniają też rolę naukowo-dydaktyczną i poznawczą. W pobliżu większości parków istnieją muzea przyrodnicze, gromadzące charakterystyczne okazy flory i fauny oraz opisy wydarzeń historycznych i zachowanych zabytków.

Parki Narodowe w Polsce zajmują zaledwie 1 proc. powierzchni kraju.

Najpoważniejszy zagrożeniem dla wielu gatunków jest niszczenie ich naturalnych środowisk – mokradeł, starych lasów, ubogich w pokarm jezior. Z tej przyczyny, a także z uwagi na bogactwo przyrodnicze lub walory krajobrazowe terenu, tworzone są też rezerваты przyrody. W Polsce obejmują one jedynie 50 km kwadratowych. Cenne tereny przyrodnicze określają

parki krajobrazowe, które stanowią 5 proc. terytorium kraju.

Przez wieki człowiek podejmował wysiłki aby podporządkować przyrodę. Dziś ludzie jednoczą się by jej bronić. Pomimo wielu osiągnięć w dziedzinie ochrony przyrody, ochrona środowiska człowieka jest jednym z najważniejszych problemów światowych. Dla ocalenia środowiska człowieka i jak najdłuższego zachowania resztek naturalnej fauny i flory naszego kraju niezbędne jest zaangażowanie, świadomość każdego.

Co najbardziej zagraża przyrodzie na Ziemi? Zagraża sama sobie, człowiek bowiem jest jej tworem, jej największym osiągnięciem, włącznie z jego umiejętnością totalnego zniszczenia.

/Simona Kossak/

Literatura: Maciej Hłowiecki "Dzieje nauki Polskiej", Warszawa 1981; Banaszuk P.: „W sercu przyrody. Parki Narodowe i krajobrazowe województwa Podlaskiego”. Białystok, 2000;

*Opracowanie i fotografie
Anna Worowska*

